

A MAGYAR NYELV A KÜLFÖLDIEK SZEMÉVEL¹

Pomozi Péter előadás közben

Néhai Lotz János a Kosztolányi szerkesztette becses nyelvvelő könyvecskében, *A Pesti Hírlap Nyelvőrében*² szinte kimerítő választ adott a címbéli kérdésre, főképp azon kül-földiek szemszögéből, akik nem beszéltek, s többnyire nem is tanulták anyanyelvünket. Ha ellenben azok véleményére vagyunk kíváncsiak, akik nekigyürköztek a mende-monda szerint keserves föladatnak, akkor elvi kiegészítést kell tennünk. A megtanulhatatlanság mítoszában túl *nincs* ugyanis *egységes külföldi szempont, csak külföldi szempont-*

ok léteznek a tanulók anyanyelvei szerint. Véleményük óhatatlanul szembeállító (kontrasztív) lesz, s erősen alakítja azt az anyanyelvüktől való különbségek formája-foka. Egyetemes vélemény azért létezik körükben, mégha csak látens is: a magyarból "hiányzó nehézségekre" még egyetlen idegenajkú sem panaszkodott. (Pl. a szláv nyelvekben többnyire bonyolult melléknév + főnévragozási paradigmákkal szemben az egyszerűbb magyar jelző - jelzett szó szintagmaragozásra, vagy egy, az indoeurópai nyelvektől való teljes eltérésre: a nyelvtani nemek teljes hiányára.)

A tanulók oroszánrésze valamely, az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó anyanyelvet beszél³, amelyektől a magyar két kardinális ponton eltér, s így e helyeken beszélhetünk a magyar mint idegen nyelvről többé-kevésbé általános indoeurópai szemmel. Az egyik: típusa szerint a magyar dominánsan agglutináló nyelv, ezért nyelvtani rendszere más, mint az inkább flektáló-agglutináló vagy izoláló-flektáló indoeurópai nyelvekéi. A másik: szókincsében is megközelíthetetlen germán, kelta vagy neolatin alapon.

A magyar szókincs eredetisége - az "érthetetlen" nyelv

Korunk piktogrammjaiknak elterjedtéig a nem magyarajkú látogató nagy bajba juthatott a régimódi pesti zöld házikók előtt, ahol két ajtó között kellett választania: *nők - férfiak*. Aztán azt sem értette, s nem érti ma sem, mi a *rendőrség*, *mentők* netán *tűzoltók*, vagy hogy miért nincs ezeknek "normális nevük"? Lássunk néhány beszédes példát!

Magyar	Angol	Német	Svéd	Olasz	Lengyel	Orosz
rendőrség	police	Polizei	polis	polizia	policja	полиция
állam	state	Staat	stat	stato	państwo	государство
művészet	art	Kunst	konst	arte	sztuka	искусство
köztársaság	republic	Republik	republik	repubblica	republika	республика
fürdőszoba	bathroom	Bad	badrum	bagno	łazienka	ванная
sör	beer	Bier	öl	birra	pivo	пиво

A *köztársaság*, a *fürdőszoba* azért nem hasonlít egyetlen indoeurópai megfelelőjére sem, mert nyelvünkben sok ún. világos, azaz könnyen elemezhető szóösszetétel van, tehát a szóalkotásmód maga is érdekes, ráadásul az alkotóelemek külön-külön is "ismeretlen" magyar szavak. (A *köz* finnugor, a *társ* és a *fürdő* végsősoron török ill. finnugor eredetű, csak a *szoba* nyugat-európai műveltség-szó, de a német *Stube* családjával való rokonsága nem szembetűnő. Egyébként a svéd *badrum* és az angol *bathroom* magyar megfelelőjükhöz hasonló módon képzett világos összetételek.) *Rendőrség*, *állam*, *művészet*: szintén "furcsa" magyar töből származnak. A *sör* pedig olyan - feltehetőleg valamely török nyelvből - származó lexéma lehet, amelynek szókincse szintén nagyon távol állt az indoeurópai nyelvekétől. A magyarban nagyon sok a török jövevényszó, tehát nemcsak ősi, finnugor (uráli) eredetű szavaink, hanem a kölcsönzések nagy része is egzotikus, érthetetlen a tanulóknak. Ezt "tetézte" a nyelvújítás, amely számos fontos szót alkotott anyanyelvünk saját eszközeivel. Kezdőket nem is tanácsos a közölt táblázat-hoz hasonlókkal rémisztgetni, inkább a művelt magyar szókincs latin, német, francia, szláv eredetű elemeire hivatkozhatunk, vagy az újabban divatos angol és amerikai angol kölcsönzésekre. Habár utóbbiak nem kis része olyannyira a kétmillió metropolisz szintelen, bántó aszfaltnyelvéhez kötődik, hogy nincs különösebb okunk dicsekedni vele.

Ragasztékaink pompás ragasztók

A magyar ragasztó (agglutináló) volta önmagában egyetlen külföldinek sem szokott gondot okozni. Annál inkább az ebben rejlő kimeríthetetlen lehetőségek föltérképezése, ahogy a tanuló előbbrejutván újabb és újabb szuffixumokkal (régies kedves terminussal élve *ragasztékokkal*) s ezek kapcsolódási lehetőségeivel ismerkedik. Kit ne borzasztanának el első pillantásra a *fiaiéi* vagy a *meglátogathatnálak*-féle "csodák". Mindennek ellenére a magyar nyelvtani rendszer e gazdagsága - részben éppen az említett agglutinációs dominancia egy másik velejárója miatt, - nem jelent rendszertelenséget. Szavaink felépítése rendkívül "logikus", és szinte matematikai egzaktussággal szeletelhetők. Nemcsak a szótövek ismerhetők föl világosan, - a magyarban sok indoeurópai nyelvvel egybevetve elenyésző a flektáló tövek⁵ száma, - hanem a különféle toldalékok, képzők, jelek, ragok is aránylag jól elkülöníthetők egymástól. A ragasztás okozta nyelvtani nehézség így részben látszólagos, egyszerűen csak más a magyar nyelvtani rendszer, mint az indoeurópai nyelvekéi.

Cserébe a végteleníthető szavakkal járó valamelyes nehézségért ott áll viszont szóképzésünk határtalan gazdagságával. Vajon melyik indoeurópai nyelvre tudnánk gördülékenyen lefordítani, hogy a tehetségtelen költő, aki manírijaival a költőóriás Petőfit utánozza, csak *petőfieskedik*, s munkája nem más, mint egy *petőfieskedő* poéta *petőfieskedése*, amely épp ezért csöppet sem *petőfis*. Folytathatnánk a játékot, de sosem érmenk végére, mert az ötletes, sokszor meglepő, ironikus vagy abszurd szóalkotási lehetőségeknek a magyarban valóban nincs határa. Kosztolányi Dezsőt idézve "kimeríthetetlen" a tenger.

Van az agglutinációnak még egy természetszerű előnyös tulajdonsága. Rendkívül tömör információátadást tesz lehetővé. Egyetlen szóba sok minden belefér. Különösen szembetűnő ez, ha néhány magyar köznap nyelv formát egybevetünk német, angol olasz megfelelőivel.

Magyar	Német	Angol	Olasz
szeretlek	<i>ich liebe dich</i>	<i>I love you</i>	<i>ti amo</i> (<i>ti voglio bene</i>)
autóimban	<i>in meinen Autos</i>	<i>in my cars</i>	<i>nelle mie macchine</i>
meglátogathatnám	<i>ich könnte</i> <i>ihn/sie/es besuchen</i>	<i>I could visit him/her</i>	<i>potrei visitarlo</i> <i>/visitarla</i>

Ha a magyar *meglátogathatnám* és a német *ich könnte ihn/sie/es besuchen* alakot szerkezetileg is szembeállítjuk, ezt kapjuk:

meglátogathatnám

ich könnte ihn besuchen

A magyar szónak ez esetben 4 német szó felel meg. Weöres Sándor így írt erről a jelenségről egyik tréfás-virtuóz versében⁶:

Fordul, fordít, forgat, forog:

Magyar nyelven könnyű dolog.

Megcsókollak, csókolgatlak,

Csókolnálak, csókolhatlak,

Csókolatlan, csókolhatlan:

Huszonöt szó az olaszban.

Valóban, ha az olasz *non si può esser baciato/-a* 'csókolhatlan' nem is ötször öt szó, azért öt költői túlzás nélkül is megvan. Mielőtt bárki gondolhatná, hogy anyanyelvi elfogultságomban hetvenkedek itt, ráadásul Weöres Sándorral együtt, le kell szögezmem, nyelvünknek e nagyszerű tulajdonságai jelentős részben az agglutinációnak köszönhetők. Elvben így más, dominánsan agglutináló nyelvekben is hasonló lehetőségek rejlenek.

Eddig jobbra indoeurópai szemszögből jártuk körül nyelvünket, pedig vannak olyan "specialitásaink" is, melyek szinte a világon minden magyart tanulónak fejfájást okoznak. Ilyen a két párhuzamos igeragozás, sőt, egyes szám első személyben a tárgytól meghatározott három forma. Ezeket a japánok, kínaiak, törökök vagy a nyelvrokon finnek, észtek ugyanúgy nehezen emésztik, mint a szlávok, germánok, neolatinok. Pedig a határozatlan-határozott, más szóval alanyi-tárgyas ragozás léte sem magyarspecifikus dolog. Csak kialakulása vezet messzi múltba, térben pedig ráadásul az eurázsiai nyelvi area⁷ olyan zugába, ahonnet ma is csak a legkritább esetben látogatnak mifelénk, így egyetlen "szövetségesünk" sincs. Legjobb beismerni: ezen a ponton a magyar valóban (majdnem) páratlan Európában. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a határozatlan-határozott ragozás használata ne lenne jól

tanítható és tanulható. Csak felkészült szaktanár és tehetséges diák kérdése. Aztán ebben a bajban is van valami jó. Egyes szám első személyben milyen egyszerűen, szépen megmondhatjuk valakinek, hogy *szeretlek*. Nem **szeretek téged*, nem is **szeretem téged*, hanem csak *szeretlek*. Nincs semmi *én*, nem kell semmi *téged*. Igaz, ezután óvatosan kell bánnunk az ige többi egyes szám első személyű formájával, nehogy a nyelvtaninál komolyabb félreértés származzon egy helytelen ragozásból.

A konjugációkról még rengeteg érdekeset mondanak a külföldiek, de azok a benyomások már valóban anyanyelvűtől függőek. Nem is érdemes végtelenre nyújtanom a példák sorát, sietve visszatérek inkább a bevezetésben mondottakhoz: nincs egységes külföldi szempont, csak külföldi szempontok léteznek. A ránk csodálkozó szemek sokfélék, s ezért szempontjaik száma is végtelen. A egzakt hangtántól az ezerszínű és improvizatív költői nyelvig.

Eddig jobbra nyelvtanról esett szó, pedig a magyar nyelv külföldi szemmel természetesen nem pusztán grammatikai nehézségek láncolata. A haladók egy része ugyanis eljut oda, hogy a magyar sajátos nyelvi rendszerében rejlő szépségeket fölfedezze és a kínálgató lehetőségekkel bátran éljen. Az ő szemükkel, akik jól ismerni tanultak bennünket, tanulhatunk magunkról is. Rokonszenvező külföldi nem fogja nyelvünket és kultúránkat a huszadik század forgószelei szerint öt, hat vagy éppen nyolc darabra szabni. Palócot, székelyt pontosan olyan nehéz megértenie, mint egy pesti srácot vagy vasi nénikét. A magyar nyelvet beszélők közösségében a magyar nemzetet fogja látni, függetlenül attól, mely országban élnek egyes részei. (Ha nem így történik, akkor tanárában valami hiba van.) Ezeket az evidenciákat az anyaország egyes honpolgárai bizony megtanulhatnák tőlük, jó barátoktól. Végül még valami, ami igazán kisebbségben, tehát például Szarvas Gábor szülőföldjén lehet szívmengető. Általában kicsinyke népként határozzuk meg magunkat, pedig vannak, kiknek minden fogyásunkban nagy, sőt hatalmas rokon vagyunk. Finnugor nyelvrokonaink ők. S ha közülük csak Európának két megbecsült országát, Finn- és Észtországot nézzük, számukra is "nagytestvér" vagyunk, a tízenöt millió rokon földje. Számukra anyanyelvünk, s nyugodtan mondhatom, népdalkincsünkön keresztül zenei anyanyelvünk is vonzó, nagy modell. Ez is egy morzsácska abból, ami a magyar nyelv külföldi szemmel. Ne felejtjük el.

¹ A szerző külön köszönetét fejezi ki a *Pro Arte Chimica Helveto-Pannonica* alapítványnak, melynek Pragmatikai kutatások c. projektje ezen írás létrejöttét is segítette.

² Lotz János: Mit mondanak a magyar nyelvről a külföldiek? Vélemények 960-tól 1931-ig. in: A Pesti Hírlap Nyelvőre. Szerk. Kosztolányi Dezső. Budapest, 1932. 47-51.l.

³ Ez nemcsak a Kárpát-medencei nagyobb szomszédnépekre: szerb, horvát, román, ruszin, ukrán, szlovák, osztrák, szlovén, hanem a világszerte magyarul tanulók túlnyomó többségére is igaz, kivéve éppen a két legnagyobb nyelvrokon nép fiait, a *finneket* és az *észteket*, valamint Távol-Keletről a *koreaiakat*, *kinaiakat*, *japánokat* és még néhány népet.

⁴ A táblázat adataiban a magyar jelentés az irányadó, s nem az, hány indoeurópai nyelvben van meg egy bizonyos etimon.

⁵ Flektáló (hajlító) tövek főképp a névszóragozásban vannak, pl. a *hó-havat*, *tó-tavat*, *fű-füvet* típus.

⁶ Weöres Sándor: *Lingua bella. Az Egy fordítás-ankétára, hozzá-szólás helyett* c. ciklusból. In: Uő. Áthallások. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 79. l.

⁷ A határozatlan-határozott (alanyi-tárgyas) igeragozás kettőssége, azaz hogy egyes nyelvek a tárgy határozottsága illetve megléte szerint különböző igei személyvégződéseket alkalmaznak, a szibériai nyelvi area északi felében egészen általános: megvan az északi-szamojéd nyelvekben, a csukcs-kamcsatkai, az eszkimó-aleut nyelvekben, a ketben, a közeli nyelvrokon osztjákban. A jelenleg Európában beszélt rokon nyelvek közül csak a mordvin ismer a magyarhoz hasonlóan több igeragozást, s mivel a mordvinban nemcsak a tárgyhatározottság, hanem a névmási tárgy személye is releváns jegy, rendszere még árnyaltabb. Durva hasonlattal olyan, mintha a magyar *látok-látlak-látom* hármas paradigmátikusán folytatódna. (Részletesebben l. pl. Pusztay János: *Nyelvek bölcsőjénél*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 85-92. l.